

Przemówienie prof. Margaret Satterthwaite¹

To dla mnie wielki zaszczyt, że mogę zabrać głos razem z tak znamienitymi mówcami.

Program dzisiejszego wydarzenia zachęca nas do uznania, że praworządność to sprawa, która dotyczy nas wszystkich. Ale ci z was, którzy pracują jako sędziowie i prawnicy, już teraz doskonale zdają sobie sprawę z kluczowego znaczenia praworządności oraz potrzeby ochrony instytucji i osób, które stoją na straży tej zasady.

- Żyjemy w epoce narastającego autorytaryzmu i regresu demokracji, w której rządy prawa stają się coraz bardziej zagrożone.
- World Justice Project donosi, że rok 2022 był piątym rokiem z rzędu, w którym stan praworządności pogorszył się w większości krajów, przy czym mechanizmy kontroli nad organami władzy zanotowały spadek w 58% krajów, a poziom poszanowania podstawowych praw człowieka i wolności pogorszył się w tym roku w dwóch na trzy państwa.²

Dziś chciałabym skupić się na roli sądownictwa w przeciwdziałaniu tym trendom.

Niezależni sędziowie bronią obywateli przed siłą państwa, gwarantują, że te same prawa są stosowane wobec wszystkich i dbają o to, aby nikt nie stał ponad prawem, niezależnie od poziomu zamożności, władzy czy statusu politycznego.

W rezultacie wpływowe podmioty są bardzo zainteresowane przejęciem i osłabieniem niezależnego systemu sądownictwa, który w przeciwnym razie mógłby zapewniać kontrolę nad ich władzą.

Chciałabym skupić się na dwóch kluczowych zagrożeniach dla niezależności sądownictwa i zaproponować kilka sugestii ich przezwyciężenia.

Pierwsze z tych zagrożeń pojawia się, gdy autorytarne rządy podważają mechanizmy systemowej kontroli, które zapewniają podział władzy, próbując zmusić sędziów do jednomyślności z rządem tak, aby nie ograniczali oni ani nie kwestionowali sprawowanej przez te rządy władzy.

Można to osiągnąć na różne sposoby:

¹ Profesor New York University School of Law

² <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/insights>.

- Rządy mogą wprowadzać nowe ograniczenia w zakresie uprawnień sądów do kontroli legalności działań władzy wykonawczej lub ustawodawczej.
 - Mogą również uzyskać nienależytą kontrolę nad systemem dyscyplinowania sędziów: albo pośrednio, poprzez wpływanie na skład i postępowanie organów sądowych, które częstokroć ponoszą odpowiedzialność za tego rodzaju kwestie, albo bezpośrednio, poprzez przejęcie uprawnień do nakładania sankcji i usuwania sędziów z urzędu.
 - Wówczas można arbitralnie usuwać sędziów bez wyraźnego powodu bądź też w celu realizacji określonych celów politycznych.

- Ponadto niezawisłość sędziowską można podważyć poprzez zmiany przedstawiane jako reformy w zakresie natury lub składu sądów.
 - Politycy mogą przejąć większą kontrolę nad mianowaniem i awansami sędziów. Mogą również zmieniać zasady lub procedury związane z wyborem sędziów tak, aby kładzono mniejszy nacisk na kwalifikacje zawodowe sędziów, a większy na ich sympatie polityczne.
 - Inne działania mogące skutkować erozją podziału władzy obejmują zmianę długości kadencji sędziów, na przykład poprzez jej skrócenie albo wprowadzenie lub zmianę obowiązkowego wieku przejścia w stan spoczynku.
 - Same w sobie nie stanowią one naruszenia żadnych międzynarodowych standardów.
 - Niemniej jednak, każdy z tych kroków może mieć negatywny wpływ na niezależność sądownictwa. Na przykład skrócenie kadencji może zwiększyć zależność sędziów od tego, kto będzie podejmować decyzję o ich ponownym wyborze lub powołaniu.
 - A wprowadzenie obniżonego obowiązkowego wieku emerytalnego ze skutkiem natychmiastowym zmusi wszystkich sędziów, którzy przekroczyli ten wiek, do przejścia na emeryturę bez zachowania odpowiedniego okresu. Praktyka ta staje się szczególnie problematyczna, jeżeli towarzyszą jej podejmowane przez władzę wykonawczą kroki mające na celu mianowanie nowych sędziów, bardziej lojalnych w stosunku do jej zamierzeń.
 - Na niezależność sądownictwa wpływ mogą mieć również reformy struktury sądów.
 - Zmniejszenie wielkości sądów może doprowadzić do zwiększenia wpływów tych sędziów, którzy popierają politykę rządu..
 - Z kolei zwiększenie wielkości sądów lub utworzenie nowych izb może przyczynić się do wzrostu znaczenia lub liczby osób mianowanych z politycznego klucza i sprzyjających władzom.

- Należy zauważyć, że państwa dysponują dużą swobodą w zakresie wyboru modeli konstytucyjnych, w tym struktury i składu sądów. Można reformować sądownictwo w uzasadnionych celach, ale żadne reformy nie mogą negatywnie wpływać na jego niezależność.

Oprócz podważania niezależności wskutek erozji podziału władzy, liderzy polityczni mogą dyskredytować, nękać i atakować sędziów tak, aby obawiali się oni podejmować decyzje, które mogłyby ściągnąć na nich gniew polityków. Kiedy tak się stanie, sędziowie mogą stracić zaufanie lub poparcie obywateli.

- W komentarzu ogólnym nr 32 Komitet Praw Człowieka jasno stwierdził, że państwa muszą chronić sędziów przed zastraszaniem.³
- Jednak w wielu krajach na całym świecie sędziowie padają ofiarą gróźb i ataków, zarówno bezpośrednich, jak i za pośrednictwem internetu. Wiele państw nie zapewnia odpowiedniej ochrony sędziom ani nie pociąga do odpowiedzialności sprawców tego rodzaju ataków. Co gorsza, obserwujemy przypadki, w których to właśnie funkcjonariusze państwowi zajmują się nękaniami.
- Państwa mogą również podważać wiarygodność i społeczny status sędziów wydając publiczne oświadczenia, w których oczerniają sędziów i przedstawicieli zawodów prawniczych. Tego rodzaju krytyka może być oparta na ograniczonej podstawie faktycznej lub nie mieć jej wcale, bądź też bazować na nieprzemyślanej, błędnej interpretacji orzeczeń sądowych. W przypadku tego rodzaju nadużyć sędziowie są często potępiani jako oderwana od rzeczywistości elita, która nie spełnia oczekiwań obywateli, zwłaszcza gdy podejmują oni decyzje sprzeczne z oczekiwaniami władz.
- Oczywiście sędziowie nie są idealni i ważne jest, aby państwa nie karały ani nie cenzurowały uzasadnionej krytyki funkcjonariuszy publicznych, w tym sędziów, oraz decyzji sądowych. Sędziowie powinni jednak korzystać z przysługującej wszystkim obywatelom ogólnej ochrony przed nękaniami, zniesławianiem lub innego rodzaju atakami.
- Ataki takie mają na celu zniechęcenie sędziów do zachowania należytej bezstronności, zwłaszcza w sprawach dotyczących władzy lub jej zwolenników.
- Podważają one również społeczny status sędziów, przez co obywatele są mniej skłonni do protestowania przeciwko krokom ograniczającym ich niezależność.

Krótko mówiąc: **atakowane są zarówno systemy gwarantujące niezawisłość, jak i poszczególni sędziowie**, których bezstronność i niezawisłość stanowi bastion chroniący przed coraz większą koncentracją władzy.

Skoro tak wyglądają problemy związane z niezawisłością sądów, to jakie są sposoby ich rozwiązania?

³ Pkt 19

- Pierwszym z nich jest zachowanie czujności wobec zagrożeń i reagowanie na nie;
 - zapewnienie, aby reformy sądownictwa były należycie analizowane, dyskutowane i kontestowane;
 - aby nieuzasadnione ataki na sędziów były przedstawiane jako taktyka z podręcznika autorytarnej władzy;
 - a poszczególni sędziowie mogli liczyć na wsparcie.

- Jako specjalny sprawozdawca mam obowiązek dbać o to, by obawy dotyczące ataków na poszczególnych sędziów były sygnalizowane zarówno rządowi, jak i społeczności międzynarodowej, a także podkreślać wzorce oraz identyfikować i rozpowszechniać najlepsze praktyki w zakresie zwalczania tego rodzaju nadużyć przy jednoczesnym stanie na straży praw człowieka.

- Istnieją również dobre praktyki, które mogą być stosowane przez same sądy. Wiele autorytarnych reżimów twierdzi, że stoi po stronie obywateli w opozycji do "elitarnych" sędziów. Jako orędownicy rządów prawa musimy szukać sposobów na przeciwstawienie się tej narracji.
 - Jest jednak pewna doza prawdy w twierdzeniu, że tradycyjne systemy prawne mogą być dla wielu osób oderwane, wyobcowane i niedostępne.
 - Jeśli chcemy, aby praworządność nadal stanowiła wystarczająco silny czynnik chroniący naszą demokrację, to **musimy zdemokratyzować rządy prawa**.
 - Wiąże się to z koniecznością zagwarantowania, że zasady prawne będą zrozumiałe, skuteczne i efektywne,
 - a systemy prawne będą oferować rozwiązania problemów związanych z wymiarem sprawiedliwości, które obywatele napotykają w swoim codziennym życiu.

Jednym ze sposobów na przybliżenie praworządności i systemów prawnych do społeczeństwa jest to, aby prawnicy dążyli do zapewnienia dostępności swoich usług dla wszystkich, w tym dla osób znajdujących się w najbardziej niekorzystnej sytuacji i mających najmniejsze możliwości zapłaty za zastępstwo procesowe lub usługi adwokackie.

Prawnicy mogą również odgrywać kluczową rolę aktywnie broniąc niezależności sądownictwa. To dlatego, że rozumieją oni, iż praworządność może być przestrzegana jedynie wówczas, gdy na czele systemu sądowniczego stoją niezależni sędziowie chronieni przed polityczną ingerencją.

W wielu krajach widziałam odważnych prawników sprzeciwiających się niesprawiedliwym represjom, reprezentujących sędziów podczas niesłusznych rozpraw dyscyplinarnych i nieuczciwych spraw karnych. Tacy prawnicy są orędownikami rządów prawa.

Prawnicy mogą również wykonywać ważną pracę polegającą na wyjaśnianiu społeczeństwu, dlaczego niezależny system prawny pozwala każdemu obywatelowi żyć według jego własnego uznania. Używając prostego języka i opowieści wykorzystujących przykłady z ich pracy,

prawnicy mogą tłumaczyć w jaki sposób system prawny gwarantuje wszystkim ludziom prawa człowieka.

Cieszę się, że mogę tu dziś być i patrzeć, jak polscy sędziowie i prawnicy jednoczą się w obronie rządów prawa. Jak powiedział Vivek Maru, lider w dziedzinie upodmiotowienia prawnego, "prawo i rząd powinny stanowić namacalną rzeczywistość w rękach ludzi, a nie abstrakcje zamknięte w książkach lub salach sądowych".⁴ Dzięki temu niezależność sądownictwa i rządy prawa mogą stać się podstawowymi wartościami uznawanymi za kluczowe dla demokracji i praw człowieka.

Dziękuję.

⁴ <https://www.opensocietyfoundations.org/voices/reverence-and-transformation-qa-legal-empowerment-vivek-maru-namati>